

BULGARIA W CEFTA

Dnia 21 grudnia 1992 r. cztery państwa Europy Środkowej – Polska, Czechy, Słowacja i Węgry – podpisały Środkowoeuropejską Umowę o Wolnym Handlu (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA*). W pierwotnym brzmieniu Umowa przewidywała, że – poprzez stopniowe znoszenie cel i barier pozataryfowych – na obszarze państw-sygnatariuszy do końca 2000 r. powstanie strefa wolnego handlu towarami przemysłowymi oraz że w tym czasie nastąpi również pewna liberalizacja obrotów artykułami rolno-spożywczymi. W następstwie podpisania w latach 1994-1995 trzech protokołów dodatkowych do Umowy proces tworzenia strefy został znacznie przyspieszony: od 1 stycznia 1996 r. została zliberalizowana połowa wartości obrotów artykułami rolno-spożywczymi, a z dniem 1 stycznia 1997 r. powstała strefa wolnego handlu towarami przemysłowymi (z wyjątkami, których wartość nie przekracza 3% wartości obrotów ogólnych).

Ze względu na zainteresowanie przystąpieniem do strefy innych państw Wspólny Komitet *CEFTA* podpisał 11 września 1995 r. Porozumienie uzupełniające do Umowy, ustalające warunki, jakie muszą spełnić państwa kandydujące: 1) podpisanie umowy o stwarzyszeniu z Unią Europejską; 2) przystąpienie do Układu Ogólnego w Sprawie Cel i Handlu; 3) uzyskanie akceptacji wszystkich członków *CEFTA* (warunek ten nie oznacza, że państwo kandydujące musi wcześniej zawrzeć z państwami *CEFTA* umowy o wolnym handlu). Na podstawie Porozumienia uzupełniającego przyjęte zostały do *CEFTA* Słowenia (25 listopada 1995) i Rumunia (12 kwietnia 1997)¹. W 1998 r. zakończyły się powodzeniem starania Bułgarii. Umowa o akcesji tego państwa do *CEFTA* została podpisana na nadzwyczajnym posiedzeniu Wspólnego Komitetu *CEFTA*, które odbyło się 17 lipca 1998 r. w Sofii.

W niniejszym artykule ukazują gospodarkę Bułgarii w latach dziewięćdziesiątych, jej handel zagraniczny, miejsce obszaru *CEFTA* w tym handlu oraz osobno – polsko-bułgarską wymianę handlową. Dalsza część artykułu dotyczy przystąpienia Bułgarii do *CEFTA*, związanych z tym komplikacji, wreszcie ustaleń zawartych w umowie akcesyjnej. Na końcu próbuję odpowiedzieć na pytanie o perspektywy handlu polsko-bułgarskiego.

Podstawę do napisania artykułu stanowiły źródła nie publikowane. Składają się na nie podstawowe dokumenty *CEFTA* (deklaracje premierów, umowa akcesyjna z Bułgarią), opracowania informacyjne sporządzone w Departamencie Dwustronnych Stosunków Gospodarczych Ministerstwa Gospodarki oraz sprawozdania roczne Biura Rady Handlowego w Sofii. Dodatkowych informacji udzielili mi pracownicy DDSG Ministerstwa Gospodarki (Robert Kazimierczuk i Janusz Oleksiak), a także dyrektor Departamentu Operacji Zagranicznych Narodowego Banku Polskiego (Krzysztof Majczuk). Oparcie statystyczne dla poniższych rozważań znalazłem w publikacjach Głównego Urzędu Statystycznego, Centralnego Urzędu Planowania (do końca 1996) i Rządowego Centrum Studiów Strategicznych oraz we wspomnianych wyżej

¹ M. Szczepaniak, *Współpraca gospodarcza państw Grupy Wyszehradzkiej. Trzy lata funkcjonowania CEFTA*. „Przegląd Zachodni” nr 3/1996, ss. 45-76.

sprawozdaniach BRH w Sofii. Materiału opisowego dostarczyły mi sprawozdania BRH, publikacje Rządowego Centrum Studiów Strategicznych², dotyczące Bułgarii opracowania przeglądowe Jerzego Jackowicza³ oraz doniesienia prasowe.

1. GOSPODARKA BUŁGARII

W okresie realnego socjalizmu powiązania ekonomiczne Bułgarii z Radą Wzajemnej Pomocy Gospodarczej, w tym zwłaszcza ze Związkiem Radzieckim, były zdecydowanie silniejsze, aniżeli innych państw RWPG. W ramach tej organizacji Bułgaria otrzymała zadanie rozwijania rolnictwa, warzywnictwa i sadownictwa, a w dziedzinie przemysłu – produkcji niektórych urządzeń, części do maszyn oraz budowy statków. Głównym odbiorcą bułgarskiego eksportu był Związek Radziecki, z ZSRR pochodziła też większa część bułgarskiego importu. Podczas gdy w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych Polska, Rumunia i Węgry podejmowały udane próby rozwoju stosunków gospodarczych z państwami Europy Zachodniej, Bułgaria umacniała więzi handlowe i kooperacyjne z ZSRR. W rezultacie załamywania się gospodarki ZSRR pod koniec lat osiemdziesiątych w gospodarce Bułgarii wystąpiły objawy recesji.

Na dobre kryzys rozpoczął się w 1990 r. w następstwie upadku systemu realnego socjalizmu i gospodarki centralnie sterowanej. Rok 1990 zapoczątkował szybki spadek PKB spowodowany przede wszystkim gwałtownym obniżeniem się poziomu produkcji przemysłowej. Kryzys pogłębił się w 1991 r. Wprowadzenie z dniem 1 stycznia tegoż roku rozliczeń wolnodewizowych z ZSRR i innymi członkami RWPG doprowadziło do zupełnego załamania się handlu zagranicznego Bułgarii. Rząd, wzorując się na zachodnich koncepcjach liberalnych i doświadczeniach polskich, uwolnił ceny, zliberalizował import, zapoczątkował procesy prywatyzacyjne i reprivatyzacyjne. Parlament uchwalił korzystną dla inwestorów ustawę o inwestycjach zagranicznych. Wszakże rok 1991 to rok hiperinflacji, pustych półek sklepowych, braków energii elektrycznej i paliw (kryzys w Zatoce Perskiej), szybkiego wzrostu bezrobocia oraz masowych strajków⁴.

Ograniczenie możliwości eksportowych oraz postępujące osłabienie siły nabywczej ludności spowodowały szybki spadek produkcji przemysłowej. Po zahamowaniu tendencji spadkowych w latach 1994-1995, od 1996 r. regres rozpoczął się ponownie. Według danych z końca 1997 r. średni stopień wykorzystania potencjału produkcyjnego przedsiębiorstw państwowych wynosił ok. 60%, a prywatnych ok. 67%. W 1996 r. – w porównaniu z 1989 r. – produkcja niektórych wyrobów osiągnęła rozmiary symboliczne: elektro-

² Zwłaszcza opublikowana ostatnio *Sytuacja gospodarcza Polski na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej w 1997 roku wraz z elementami prognozy na rok 1998*. Warszawa, lipiec 1998.

³ Opracowania te zatytułowane *Bułgaria* ukazały się w publikowanej przez Instytut Studiów Politycznych PAN serii „Europa Środkowo-Wschodnia” w kolejnych tomach wydanych w latach 1991, 1992, 1993 i 1995 (rocznik 1994-1995). Dla uproszczenia podaję dalej tylko nazwisko autora i w skrócie tytuł (ESW) oraz rocznik serii.

⁴ J. Jackowicz, ESW, 1991, ss. 34-36.

wciągów 6%, dźwigów 4%, wózków elektrycznych 4%, autobusów 4%, wagonów 2%, samochodów ciężarowych – poniżej 1%. Do nadzwyczaj niskiego poziomu zmniejszyła się produkcja surowców i komponentów, energii elektrycznej, niektórych urządzeń inwestycyjnych (obrabiarek, kotłów parowych, silników elektrycznych, maszyn rolniczych), mebli, odzieży i prawie wszystkich artykułów spożywczych. Na ogólną liczbę 5819 przedsiębiorstw 2133 odnotowały straty. Oprócz trudności surowcowych i energetycznych oraz kłopotów związanych z niewypłacalnością klientów prawie wszystkie przedsiębiorstwa cierpią na brak funduszy na odnowienie majątku trwałego⁵.

Od 1990 r. ustawicznie spada produkcja rolniczo-zbożowa i hodowlana. Spadek ten trwa w państwie, które do 1989 r. było znaczącym eksporterem produktów rolnych. Obecnie Bułgaria jest zmuszona masowo importować żywność, a stale rosnące ceny podstawowych artykułów spożywczych są jednym z głównych źródeł inflacji. Rolnictwo bułgarskie charakteryzuje się niskim poziomem technologicznym, przestarzałym i zużyтым sprzętem, brakiem maszyn i narzędzi dla gospodarstw o małym areale upraw, brakiem nawozów, nasion kwalifikowanych oraz funduszy na podstawowe zabiegi agrotechniczne. Część ziemi leży odłogiem. Do kryzysu w rolnictwie przyczynia się ponadto wielostopniowy łańcuch pośredników, obniżających ceny skupu i rentowność produkcji, a maksymalizujących ceny sprzedaży. Spadek plonów i – w konsekwencji – pogłowia zwierząt pogłębiła kilkuletnia posucha⁶. Mimo kryzysu rolnictwa udział tego sektora w tworzeniu PKB jest bardzo wysoki (35% w 1996)⁷. Jest to miarą głębokości regresu całej gospodarki bułgarskiej.

Kryzys w przemyśle i rolnictwie doprowadził do ograniczenia rozmiarów budownictwa, usług transportowych (kolejowych i drogowych), obrotów handlu wewnętrznego (wskutek ubożenia społeczeństwa) oraz eksportu, a w konsekwencji – do spadku PKB i poważnych trudności ze zbilansowaniem budżetu państwa. W ciągu ośmiu lat 1990-1997 stosunek salda obrotów bieżących bilansu płatniczego do PKB aż czterokrotnie (w latach 1990, 1993, 1995 i 1996) był gorszy od –6, co było równoznaczne z wchodzeniem gospodarki w „stan zawałowy”.

W proces przechodzenia gospodarki od centralnie sterowanej do rynkowej władze bułgarskie – podobnie jak władze innych państw pokomunistycznych – „wpisały” prywatyzację sektora państwowego i spółdzielczego, wiążąc z nią duże nadzieje na wydobycie kraju z kryzysu. Do ważniejszych aktów prawnych dotyczących tej kwestii należą: ustawa z 22 lutego 1991 r. o własności i użytkowaniu ziemi uprawnej (parokrotnie potem zmieniana), ustawa z 11 grudnia 1991 r. o restytucji placówek handlowych, zakładów rzemieślniczych i magazynów, ustawa z 5 lutego 1992 r. o reprivatyzacji, ustawa z 23 kwietnia 1992 r. o restrukturyzacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych i komunalnych. Dnia 17 maja 1991 r. parlament uchwalił ustawę o inwestycjach zagranicznych (później parokrotnie zmienianą), a 19 grudnia 1995 r. – program prywatyzacji powszechnej⁸.

Prywatyzacja poczyniła największe postępy w rolnictwie. Do końca 1997 r. zostało sprywatyzowane ok. 60% areалу uprawnego, z czego jednak tylko

⁵ Sprawozdania BRH w Sofii za 1996 r. i 1997 r., maszynopisy.

⁶ Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

⁷ *Sytuacja gospodarcza...*, s. 58.

⁸ J. Jackowicz, ESW, 1991, ss. 95, 97, 101; ESW, 1992, ss. 217-219; ESW, 1994-1995, s. 335.

trzecia część została objęta tytułami własności. Na efekty prywatyzacji w pozostałych działach gospodarki mamy jedynie możliwość spojrzeć przez pryzmat ich udziału w całości produkcji sprzedanej. Według stanu z końca 1997 r. na prywatny przemysł przypadało 31% wartości tej produkcji, na budownictwo 58% (w tym na mieszkaniowe 70%), na handel detaliczny 76% i na gastronomię 83%. Odnosząc do przemysłu należy dodać, że bułgarski kapitał prywatny najchętniej lokuje się w branżach spożywczych (produkcja napojów alkoholowych i piwa, przetwórstwo mięsne, wyrób mieszanek paszowych). Z kolei programem prywatyzacji powszechnej, wzorowanym na czeskim, zostały objęte 1063 przedsiębiorstwa. Przyjęto założenie, że udział bonów prywatyzacyjnych nie może przekroczyć 34% ogólnej wartości przedsiębiorstwa. Do połowy 1997 r. bony te nabyło ok. 3 mln obywateli (połowa uprawnionych). W drugiej połowie 1997 r. prywatyzacja powszechna została wstrzymana, ponieważ rząd zdecydował o konieczności wprowadzenia poprawek do programu⁹. Oceniając dotychczasowe postępy prywatyzacji należy stwierdzić, że stan jej zaawansowania w Bułgarii jest o wiele niższy aniżeli w Polsce, Czechach i na Węgrzech.

W odróżnieniu od Czechosłowacji i Rumunii Bułgaria – podobnie jak Polska i Węgry – weszła w nową epokę z ogromnym zadłużeniem zagranicznym (w 1990 r. 1215 USD na jednego mieszkańca). Źródłem tego zadłużenia było wieloletnie ujemne saldo bilansu handlowego z państwami zachodnimi. W latach siedemdziesiątych 90% wartości handlu zagranicznego Bułgarii przypadało na państwa RWPG, w tym ponad 70% na Związek Radziecki. Obróty z RWPG, rozliczane w rublach transferowych, nie przynosiły eksportowi bułgarskiemu walut wymiennalnych. Niezbędny import z Zachodu, zwłaszcza import inwestycyjny, odbywał się w znacznej mierze na warunkach kredytowych¹⁰. W 1991 r. zadłużenie, głównie wobec zachodnich banków komercyjnych, urosło do 12 mld USD, a jego obsługa stała się wielkim ciężarem dla będącej w stanie kryzysu gospodarki bułgarskiej. W 1994 r. Bułgarii udało się częściowo rozwiązać problem zadłużenia. Klub Londyński zredukował bułgarski dług z 9273 mln USD do 5433 mln USD, a Klub Paryski przesunął termin spłaty 1,5 mld USD na lata 2001-2011. Dzięki temu została przełamana izolacja finansowa Bułgarii, co umożliwiło jej zaciąganie kolejnych kredytów, głównie w Międzynarodowym Funduszu Walutowym, Banku Światowym, Grupie 24 i Unii Europejskiej¹¹. Zadłużenie, wynoszące na koniec 1997 r. 10 mld USD, stanowi ponad 100% PKB Bułgarii, a koszty jego obsługi pochłaniają ponad 1 mld USD rocznie. Brzemień długu zagranicznego będzie jeszcze cięższe, gdy nadejdą terminy zwrotu głównej jego części.

Jeśli przyjąć, że wysokość kapitału zagranicznego zainwestowanego w państwach Europy Środkowej i Wschodniej jest miernikiem wiarygodności i międzynarodowego uznania dla prowadzonych reform, to Bułgarii trzeba uznać za kraj dużego ryzyka inwestycyjnego. Do końca 1997 r. do Bułgarii napłynęło zaledwie 1,3 mld USD obcego kapitału, gdy tymczasem na Słowację 3 mld USD, do Rumunii 3,4 mld USD, do Czech 6,8 mld USD, na Węgry 16 mld USD i do Polski 20,6 mld USD¹². Najwięcej zainwestowały w Bułgarii przedsiębior-

⁹ Sprawozdanie BRH w Sofii za rok 1997 r., *op. cit.*

¹⁰ E. Centkowska, *Jesień Ludów '89. Kalendarium wydarzeń*. Warszawa 1992, s. 51.

¹¹ J. Jackowicz, *ESW, 1994-1995*, ss. 72, 76.

¹² *Sytuacja gospodarcza...*, s. 77.

stwa niemieckie (261,8 mln USD) i belgijskie (251,6 mln USD). W pierwszej piątce mieszczą się ponadto firmy holenderskie (92,6 mln USD), brytyjskie (77,4 mln USD) i amerykańskie (73,7 mln USD). Wśród inwestorów zagranicznych firmy polskie z zainwestowanym 1,3 mln USD zajmują 29 pozycję (niemal cała ta kwota przypada na inwestycje dokonane w Sofii przez Nadodrzańskie Zakłady Przemysłu Tłuszczowego w Brzegu). Z ogólnej puli zainwestowanego kapitału obcego 53,6% przypada na przemysł, głównie farmaceutyczny, chemiczny i tytoniowy, 16,7% na handel, 5,7% na transport, a zaledwie 6,7% na turystykę. Inwestorzy zagraniczni zwracają uwagę na duże ryzyko prowadzenia interesów w Bułgarii: biurokrację, korupcję, niski poziom usług bankowych, niską jakość telekomunikacji, niestosowanie ogólnie przyjętych standardów w księgowości oraz zły stan bezpieczeństwa¹³.

Tabela 1
Gospodarka Bułgarii w latach 1990-1998. Podstawowe wskaźniki

	Lata								
	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998 ^a
Pródunkt krajowy brutto ^a	-9,1	-11,7	-6,3	-1,5	0,2	2,1	-10,9	-8,0	+4,0
Produkcja przemysłowa ^a	-17,2	-22,2	-15,9	-10,9	4,5	1,9	-2,5	-11,0	·
Produkcja rolnicza ^a	-6,6	-0,3	-12,0	-18,3	-2,0	-9,0	-13,6	-13,0	·
Eksport ^a	-16,1	-71,4	6,2	-12,0	16,1	22,4	-9,5	3,0	·
Import ^a	-12,0	-76,9	40,5	1,8	0,0	16,2	-13,4	6,3	·
Relacja deficytu do PKB	-10,0	-4,0	-5,7	-11,0	-6,0	-6,8	-11,4	-3,1	-2,6
Inflacja ^a	·	339,0	79,4	72,9	96,9	62,2	123,0	578,6	16,4
Stopa bezrobocia	1,7	11,5	15,6	16,4	12,8	11,4	12,5	13,5	12,0
Zadłużenie zagr. w mld USD	10,9	12,0	12,1	12,9	14,3	11,4	9,7	10,0	·
Inwestycje zagr. w mld USD ^b	0,0	0,0	0,0	0,1	0,4	0,5	0,8	1,3	1,8
Rezerwy dewizowe w mld USD	·	·	·	1,1	0,7	1,2	0,5	2,0	·

Objaśnienia: ^a tempo zmian, rok poprzedni=100; ^b narastająco, stan w końcu roku; ^c założenia budżetu państwa.

Źródła: Ocena przebiegu procesów gospodarczych w 1995 r. na tle lat 1990-1994. Wyd. CUP, Warszawa, maj 1996, ss. 175-183; Sytuacja gospodarcza Polski w 1995 roku na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej wraz z elementami prognozy na 1996 r. Wyd. CUP, Warszawa, sierpień 1996, ss. 25, 28, 37, 38, 47; Sytuacja gospodarcza Polski na tle krajów Europy Środkowej i Wschodniej w 1997 roku wraz z elementami prognozy na 1998 rok. Wyd. RCSS, Warszawa, lipiec 1998, ss. 19, 20, 53, 57, 64, 65. Dane bezwzględne dotyczące eksportu i importu (podstawa do obliczenia dynamiki zmian) dla lat 1989-1995 zostały zaczerpnięte z „Roczników Statystycznych GUS”, a dla 1996-1997 – ze sprawozdań BRH w Sofii. Zadłużenie zagraniczne w latach 1990-1992 – na podstawie „Rocznika Statystycznego GUS” 1995, s. 653. Inwestycje zagraniczne oraz założenia budżetu państwa na 1998 r. na podstawie sprawozdań BRH w Sofii za lata 1996 i 1997.

Tabela 1, ujmująca kształtowanie się podstawowych wskaźników makroekonomicznych gospodarki bułgarskiej w latach 1990-1997, obrazuje głębokość i długotrwałość kryzysu. Pozwala zarazem wyróżnić trzy jego etapy. Pierwszy, obejmujący lata 1990-1993, to etap poważnej i stale pogłębiającej się recesji we wszystkich niemal dziedzinach życia gospodarczego. W kolejnych latach 1994-1995 nastąpiło zahamowanie tendencji spadkowych – ożywiła się produkcja przemysłowa, wzrósł eksport, obniżyły się inflacja i bezrobocie. Trzeci etap – lata 1996-1997 – przyniósł znowu poważne pogorszenie niemal

¹³ Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

wszystkich wskaźników makroekonomicznych. Kryzys gospodarki bułgarskiej zaczął pogłębiać się. Przyczyną nawrotu kryzysu należy upatrywać w słabym zaawansowaniu reform strukturalnych, braku krajowych źródeł finansowania inwestycji, niewielkim napływie kapitału zagranicznego, wysokich kosztach obsługi zadłużenia zagranicznego oraz w niestabilnym i niewydolnym systemie bankowym¹⁴.

Na galopującą inflację i gwałtowny spadek dochodów realnych w pierwszych tygodniach 1997 r. społeczeństwo odpowiedziało masowymi demonstracjami. Doprowadziły one w lutym do dymisji rządu Bułgarskiej Partii Socjalistycznej, rozwiązania parlamentu i przedterminowych wyborów, które odbyły się 19 kwietnia 1997 r. Powołany na okres przejściowy (12 lutego - 21 maja) rząd tymczasowy pod przewodnictwem Stefana Sofijanskiego podpisał w marcu memorandum z Zarządem Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Zobowiązało ono rząd do prowadzenia polityki finansowej bez zaciągania w banku centralnym kredytów na pokrycie deficytu budżetowego, utrzymywania dyscypliny finansowej w sferze przychodów i wydatków budżetu państwa oraz przyspieszenia prywatyzacji i restrukturyzacji przedsiębiorstw państwowych. Z dniem 1 lipca 1997 r. w Bułgarskim Banku Narodowym została utworzona Rada Walutowa, której zadaniem jest pilnowanie realizacji zawartych w memorandum postanowień finansowych. Nowy gabinet Zjednoczonych Sił Demokratycznych z premierem Iwanem Kostowem, powołany – w rezultacie wyborów – 21 maja 1997 r., sformułował program uzdrowienia gospodarki pod nazwą „Program 2001”, składający się z dwóch zasadniczych części: programu stabilizacji makroekonomicznej i programu reformy strukturalnej.

Program stabilizacji makroekonomicznej przewiduje zredukowanie inflacji, ustabilizowanie kursu walutowego, prowadzenie polityki finansowej bez wsparcia banku centralnego, pobudzenie wzrostu gospodarczego. Służyć temu ma powiązanie lewa z marką niemiecką (po kursie 1 DM = 100 BGL) przy ustalaniu stałego kursu wymiany, wprowadzenie warunku pełnego pokrycia masy pieniężnej w obiegu rezerwami walutowymi BBN, zniesienie kontroli rządowej nad ustalaniem bankowej stopy procentowej. Program zakłada ponadto reformę systemu podatkowego (m.in. korygowanie stawek podatkowych odpowiednio do inflacji), znaczne wzmocnienie dyscypliny podatkowej szczególnie w odniesieniu do podatku VAT oraz rewaloryzację środków trwałych w przedsiębiorstwach.

Program reformy strukturalnej obejmuje: prywatyzację i restrukturyzację przedsiębiorstw, reformę systemu bankowego oraz pełną liberalizację cen i handlu. Największą wagę przywiązuje do prywatyzacji i restrukturyzacji przedsiębiorstw. Prywatyzacja sektora państwowego odbywa się pod hasłami: „Sprzedajemy wszystko” i „Sprzedajemy prościej, bardziej przejrzystej, szybciej”. Jako zadanie minimum na rok 1997 przyjęto: 1) przyspieszenie prywatyzacji własności państwowej, aby jej ukończenie było możliwe w 1998 r.; 2) dla poprawy sytuacji w kluczowych działach gospodarki – przyciągnięcie inwestorów zagranicznych; 3) ściślejsze powiązanie prywatyzacji kapitałowej i powszechnej; 4) prywatyzowanie metodą „własność za dług” przy użyciu papierów wartościowych; 5) przy prywatyzowaniu przedsiębiorstw o dużym znaczeniu dla gospodarki – korzystanie z usług firm konsultingowych i pośred-

¹⁴ *Sytuacja gospodarcza...*, s. 52.

niczących. Gałęziami przemysłowymi wyznaczonymi do prywatyzacji w 1997 r. był przemysł chemiczny, wydobywczy, metalurgiczny, spożywczy, lekki i budowy maszyn. Ponadto wytypowano do sprywatyzowania przedsiębiorstwa budowlane, transportowe, rolne i turystyczne. Przychody z prywatyzacji w 1997 r. ocenia się na 426 mln USD (w 1996 r. 171 mln USD), a zobowiązania inwestycyjne nabywców przedsiębiorstw na ok. 750 mln USD.

Mimo głośzonych haseł o sprzedaży całego majątku państwowego z programu prywatyzacji została wyłączona w całości lub w części pewna liczba dużych przedsiębiorstw wymagających restrukturyzacji i przynoszących duże straty. Ich listę ustalono na podstawie „przynależności do sieci infrastruktury państwowej”, „zadań specjalnych” oraz „szczególnej wagi społecznej” (w ostatnim przypadku chodzi o przedsiębiorstwa wielkozałogowe, których restrukturyzacja, a zwłaszcza ewentualna upadłość, spowodowałyby poważne zwiększenie bezrobocia). Wspomniana lista obejmuje: energetykę (kopalnie węgla, elektrownię atomową w Kozłoduju, sieć przesyłową energii elektrycznej), krajową infrastrukturę transportową, usługi pocztowe, kataster, strefy wolnocłowe i kompleksy leśne¹⁵.

W rezultacie wspomnianego wyżej memorandum podpisanego z Zarządem MFW oraz wdrażania „Programu 2001” Bułgaria – po wielomiesięcznych negocjacjach zakończonych 1 sierpnia 1998 r. – otrzyma od MFW w latach 1999-2001 wsparcie w wysokości 840 mln USD na restrukturyzację i liberalizację gospodarki oraz przyspieszenie prywatyzacji. Wsparcie zostało rozłożone na 12 transz, a po każdej transzy parzystej misja MFW będzie oceniać stopień realizacji warunków memorandum. Ponadto Bank Światowy, Europejski Bank Inwestycyjny i OECD przyznały Bułgarii łącznie 800 mln USD kredytu celowego; będzie on przekazywany do 2001 r. w ratach, których wysokość i częstotliwość będą uzależnione od stopnia realizacji reform¹⁶.

Rządowe Centrum Studiów Strategicznych w Warszawie przewidywało, że kryzys gospodarczy Bułgarii zostanie przełamany w 1998 r.; wzrośnie PKB Bułgarii oraz produkcja przemysłowa i rolnicza, a stopa inflacji i relacja deficytu budżetowego do PKB zmniejszą się. Równocześnie jednak utrzyma się trudna sytuacja finansowa przedsiębiorstw. Napływ kapitału zagranicznego będzie w dalszym ciągu znacznie niższy od potrzeb wynikających z konieczności restrukturyzacji i modernizacji sektora produkcyjnego, zwiększy się zadłużenie zagraniczne. Przy stosunkowo niewielkich rezerwach dewizowych będzie to równoznaczne z utrzymywaniem się sytuacji kryzysowej w sferze płatności, co z kolei może zagrozić planowanemu wzrostowi gospodarczemu¹⁷. Wychodzenie z kryzysu pociągnie za sobą poważne koszty społeczne: upadłość części nierentownych przedsiębiorstw, wzrost liczby bezrobotnych, spadek zatrudnienia w sferze budżetowej, zmniejszenie wydatków budżetowych na oświatę, opiekę społeczną i ochronę zdrowia.

¹⁵ Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

¹⁶ *Bulgaria. Umowa z MFW. Łącznie 1,6 mld dolarów wsparcia* (D. E.). „Rzeczpospolita” z 3 VIII 1998; M. Suchowiejko, *Co kwartał 70 mln dolarów, co pół roku kontrola*. „Rzeczpospolita” z 28 IX 1998.

¹⁷ *Sytuacja gospodarcza...*, s. 52.

2. BULGARSKI HANDEL ZAGRANICZNY

Do końca lat osiemdziesiątych głównymi partnerami handlowymi Bułgarii były państwa RWPG. Wśród nich najważniejszym kontrahentem był Związek Radziecki, na który przypadało ok. 70% bułgarskich obrotów ogólnych¹⁸. Pod względem wartości bułgarskie obroty handlowe z zagranicą kształtowały

Tabela 2

Główne obszary geograficzne oraz wartości handlu zagranicznego Bułgarii w latach 1996 i 1997

Obszary geograficzne	Eksport		Import		Obroty	
	1996	1997	1996	1997	1996	1997
Unia Europejska						
mln USD	1837,1	2121,5	1691,0	1784,8	3528,1	3906,3
udział w %	39,9	44,7	38,9	38,6	39,4	41,7
Wspólnota Niepod. Państw						
mln USD	899,8	851,0	1586,4	1552,4	2486,2	2403,4
udział w %	19,5	17,9	36,5	33,6	27,8	25,7
CEFTA						
mln USD	87,6	159,8	145,2	245,3	232,8	405,1
udział w %	1,9	3,4	3,3	5,3	2,6	4,3
Turcja						
mln USD	.	442,5	.	101,7	.	544,2
udział w %	.	9,3	.	2,2	.	5,8
Grecja						
mln USD	.	291,8	.	139,3	.	431,1
udział w %	.	6,2	.	3,0	.	4,6
Państwa azjatyckie						
mln USD	232,9	251,7	189,5	244,6	422,4	496,3
udział w %	5,1	5,3	4,4	5,3	4,7	5,3
Państwa arabskie						
mln USD	277,2	177,5	47,0	138,7	324,2	316,2
udział w %	6,0	3,7	1,1	3,0	3,6	3,4
USA						
mln USD	.	128,9	.	181,3	.	310,2
udział w %	.	2,7	.	3,9	.	3,3
Ameryka Łacińska						
mln USD	66,2	66,2	141,8	180,2	208,0	246,4
udział w %	1,4	1,4	3,3	3,9	2,3	2,6
Ogółem eksport/import w mln USD*	4603,5	4743,1	4344,9	4618,4	8948,4	9361,5

Objaśnienie: * wielkości te są wyższe aniżeli sumy poszczególnych kolumn, ponieważ Bułgaria handlowała również z innymi państwami; dotyczy to również wielkości procentowych, których sumy są niższe niż 100.

Źródła: Sprawozdania BRH w Sofii za lata 1996 i 1997, maszynopisy.

¹⁸ Bułgaria w porównaniu z innymi członkami RWPG miała w latach osiemdziesiątych najwyższe wskaźniki intensywności handlu z ZSRR. Wynosiły one 12,8-16,8. Analogiczne wskaźniki wynosiły dla Czechosłowacji 7,5-10,2; dla Węgier 6,5-8,4; dla Polski 5,4-8,9; dla Rumunii 4,9-5,8 (D. Rosati, *Is the Central European Payments Union Really Necessary?* „Discussion Papers” nr 18/1991, s. 41, Wyd. IKiCHZ, Warszawa.

się na wysokim poziomie. W 1985 r. udział Bułgarii w handlu światowym wynosił po stronie importu i eksportu 0,7%. Jeszcze w 1990 r., gdy udział ten zmniejszył się do 0,4%, wartość importu w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosiła 1434 USD (na Węgrzech 846 USD, w CSRF 837 USD, w Rumunii 393 USD, w Polsce 250 USD), a wartość eksportu 1490 USD (na Węgrzech 937 USD, w CSRF 759 USD, w Polsce 375 USD, w Rumunii 253 USD). Gwałtowne załamanie handlu zagranicznego Bułgarii nastąpiło w 1991 r. w rezultacie upadku RWPG. W 1991 r. – w porównaniu z 1990 r. – wartość importu zmniejszyła się z 12,9 mld USD do 3 mld USD, a wartość eksportu z 13,4 mld USD do 3,8 mld USD¹⁹. Udział Bułgarii w handlu światowym zmalał do 0,1% i na tym poziomie utrzymuje się do dnia dzisiejszego. Począwszy od 1992 r. obroty bułgarskiego handlu zagranicznego zaczęły z wolna rosnać, jednak do końca 1997 r. ich wartość przekroczyła zaledwie trzecią część stanu z 1990 r. (tab. 2).

Tabela 3

Obroty handlowe Bułgarii w 1997 r. z dziesięcioma najważniejszymi partnerami

Partnerzy	Eksport		Import		Saldo	Obroty	
	mln USD	% eksp. ogólnego	mln USD	% imp. ogólnego		mln USD	% obr. ogólnych
Rosja	391,4	8,3	1328,0	28,8	-936,6	1719,4	18,4
Niemcy	465,0	9,8	550,6	11,9	-85,6	1015,6	10,8
Włochy	575,8	12,1	347,1	7,5	228,7	922,9	9,9
Turcja	442,5	9,3	101,7	2,2	340,8	544,2	5,8
Grecja	291,8	6,2	139,3	3,0	152,5	431,1	4,6
Ukraina	146,7	3,1	176,7	3,8	-30,0	323,4	3,5
USA	128,9	2,7	181,3	3,9	-52,4	310,2	3,3
Francja	131,8	2,8	151,4	3,3	-19,6	283,2	3,0
W. Brytania	130,3	2,7	124,5	2,7	5,8	254,8	2,7
Austria	53,9	1,1	115,7	2,5	-61,8	169,6	1,8

Źródło: Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

Po katastrofie, jaką dla handlu zagranicznego Bułgarii był upadek RWPG, państwo to zaczęło rozwijać wymianę handlową z państwami Europy Zachodniej, z sąsiadującą Grecją i Turcją, a także z krajami pozaeuropejskimi. W rezultacie obroty Bułgarii z państwami Unii Europejskiej osiągnęły w 1997 r. blisko 42% ogólnych obrotów Bułgarii z zagranicą. Jest to dla Bułgarii handel korzystny, wyrażający się dodatnim saldem bilansu handlowego. Drugim obszarem w bułgarskim handlu zagranicznym jest Wspólnota Niepodległych Państw, w tym przede wszystkim Rosja i Ukraina. Jednakże handel z tymi państwami przynosi Bułgarii saldo ujemne. Szczególnie wysokie jest ono w handlu z Rosją, a jego źródłem jest silne uzależnienie gospodarki bułgarskiej od importu rosyjskiej ropy naftowej, gazu i innych surowców oraz paliwa do elektrowni jądrowej w Kozłoduju; import ten ma stosunkowo niewielkie pokrycie w bułgarskim eksporcie do Rosji z powodu trudności

¹⁹ „Rocznik Statystyczny GUS” 1993, ss. 580-581.

płatniczych tego państwa oraz wysokich rosyjskich cel wwozowych na artykuły rolno-spożywcze. Dość duży udział w handlu zagranicznym Bułgarii, zwłaszcza w bułgarskim eksporcie, mają Turcja i Grecja (tab. 2 i 3).

W globalnych obrotach handlowych Bułgarii strefa CEFTA odgrywa dotychczas niewielką rolę. Według danych bułgarskiego Ministerstwa Handlu i Turystyki na wszystkie państwa CEFTA przypadało zaledwie 4,33% wartości całego handlu zagranicznego Bułgarii w 1997 r., przy czym ujemne dla tego państwa saldo bilansu handlowego – w stosunku do całości obrotów – wyniosło 21%. Najważniejszym partnerem Bułgarii w obszarze CEFTA jest sąsiadująca z nią Rumunia. Natomiast wymiana handlowa ze Słowacją i Słowenią ma dla Bułgarii zupełnie marginalne znaczenie (tab. 4).

Tabela 4
Handel Bułgarii z obszarem CEFTA w 1997 r. w tys. USD

CEFTA	Eksport	Import	Saldo	Obroty	% obrotów	
					z CEFTA	globalnych
Rumunia	65 813	56 732	9 081	122 545	30,3	1,31
Polska	29 491	54 892	-25 401	84 383	20,8	0,90
Czechy	18 559	63 013	-44 454	81 572	20,1	0,87
Węgry	23 218	42 545	-19 327	65 763	16,3	0,70
Słowacja	14 454	20 849	-6 395	35 303	8,7	0,38
Słowenia	8 231	7 260	971	15 491	3,8	0,17
Razem	159 766	245 291	-85 525	405 057	100,0	4,33

Źródło: Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

Poważnym ograniczeniem rozwoju handlu zagranicznego Bułgarii jest jej mało atrakcyjna oferta eksportowa. Dominują w niej trudno zbywalne surowce i półprodukty, wyroby o niskim poziomie zaawansowania technologicznego oraz artykuły rolno-spożywcze. Mimo olbrzymich wewnętrznych potrzeb inwestycyjnych i konsumpcyjnych limituje to możliwości importowe, rząd bowiem – poprzez zabiegi protekcyjnistyczne – stara się uzyskać dodatnie saldo bilansu handlowego. Starania te są tym bardziej konieczne, że oficjalny import napotyka na nieuczciwą konkurencję towarów przemycanych z państw sąsiednich, a znaczny udział w tym przemyśle ma tzw. handel walizkowy²⁰.

W 1997 r. w strukturze eksportu 22,1% wartości stanowiły metale nie-szlachetne (stal i żeliwo, miedź, aluminium, cynk, ołów) i wyroby z nich, 15,6% wyroby przemysłu chemicznego (produkty chemii organicznej i nieorganicznej, wyroby kosmetyczne, perfumeryjne i farmaceutyczne), 14,8% artykuły rolno-spożywcze (przetwory owocowo-warzywne, wina, ocet, tytoń i wyroby tytoniowe) oraz 11,8% tekstylia (przędza bawełniana, włókna chemiczne, tkaniny i gotowe ubiory). W strukturze importu 35,5% wartości stanowiły paliwa i surowce mineralne (ropa naftowa, gaz ziemny, węgiel, rudy metali, sól i siarka), 13,1% maszyny i urządzenia oraz 9,3% wyroby przemysłu chemicz-

²⁰ Sprawozdanie BRH w Sofii za 1996 r., *op. cit.*

nego (produkty chemii organicznej i nieorganicznej, farmaceutyki, lakiery i rozpuszczalniki). Import pokrywał jedynie bieżące zapotrzebowanie na surowce i materiały niezbędne do utrzymania produkcji wybranych branż. Nie uwzględniał natomiast potrzeb inwestycyjnych związanych z modernizacją bądź rozbudową potencjału produkcyjnego²¹.

Ze względu na ostry deficyt podstawowych artykułów żywnościowych Bułgaria wprowadziła w 1997 r. zwolnienia bądź redukcje celne na przywóz zbóż, produktów przemysłu młynarskiego, mleka w proszku, sera, tłuszczy i olejów roślinnych, mięsa wołowego i wieprzowego oraz podrobów drobiowych. Równocześnie na wywóz niektórych z wymienionych artykułów wprowadziła opłaty eksportowe. W celu ogólnego wsparcia eksportu, w 1997 r. w Ministerstwie Handlu i Turystyki zostało utworzone Centrum Promocji Eksportu, mające na celu prowadzenie na rzecz producentów bułgarskich, zwłaszcza małych i średnich przedsiębiorstw, szerokich badań marketingowych. Ministerstwo opracowało również projekt ustawy o ubezpieczeniach gwarancyjnych w eksporcie i powołaniu Bułgarskiej Agencji Ubezpieczeń Eksportowych – spółki akcyjnej z udziałem państwa (projekt został przekazany do parlamentu). Ponadto ministerstwo przystąpiło do odbudowy sieci biur radców handlowych za granicą.

W 1998 r., aby podtrzymać tendencje wzrostowe eksportu, rząd skoncentrował się na: 1) tworzeniu warunków sprzyjających inwestycjom zagranicznym przyczyniającym się do rozbudowy bazy eksportowej; 2) dostosowaniu norm produkcji przemysłowej do standardów europejskich; 3) zwiększaniu eksportu artykułów rolno-spożywczych do państw OECD w ramach określonych kontyngentów. Rząd włożył również sporo wysiłku w uzyskanie przez Bułgarię członkostwa CEFTA. Ponadto kontynuuje starania o zacieśnienie kooperacji w ramach Czarnomorskiej Strefy Współpracy Gospodarczej (*Black Sea Economic Cooperation – BSEC*), na którą przypada ok. 35% wartości obrotów bułgarskiego handlu zagranicznego. W pierwszej kolejności dąży do zawarcia dwustronnej umowy o wolnym handlu z Turcją oraz do pewnego zliberalizowania wymiany z Rosją. Dalszym celem Bułgarii jest doprowadzenie do utworzenia w obrębie BSEC strefy wolnego handlu²². Strefa taka, gdyby powstała, ułatwiłaby Bułgarii dostęp do 215-milionowego rynku Rosji, Ukrainy i państw kaukaskich.

3. POLSKO-BUŁGARSKIE OBROTY HANDLOWE

W 1985 r. Bułgaria była dziewiątym partnerem handlowym Polski. Zajmowała wówczas 7 miejsce w polskim eksporcie i 11 w polskim imporcie. Współpraca między obu państwami zaczęła załamywać się wraz z narastaniem kryzysu w RWPG. W 1990 r. Bułgaria zajmowała już 23 miejsce w polskim handlu zagranicznym (zarówno w eksporcie, jak i w imporcie). Przejście RWPG z dniem 1 stycznia 1991 r. na rozliczenia dolarowe jeszcze bardziej pogorszyło warunki wymiany – do końca 1991 r. Bułgaria przesunęła się na 27 pozycję w polskim imporcie i 35 w polskim eksporcie²³. Spośród partnerów

²¹ Sprawozdanie BRH w Sofii za 1997 r., *op. cit.*

²² *Ibidem.*

²³ „Handel Zagraniczny GUS” 1991, ss. 38-43; „Handel Zagraniczny GUS” 1992, ss. 33-40.

Tabela 5
Udział Bułgarii w obrotach polskiego handlu zagranicznego w latach 1985-1996

Lata	Udział Bułgarii w polskim		Lata	Udział Bułgarii w polskim	
	importcie	eksportcie		importcie	eksportcie
1985	2,0	2,7	1991	0,6	0,2
1986	2,0	2,3	1992	0,2	0,3
1987	2,0	2,2	1993	0,1	0,2
1988	1,8	2,1	1994	0,1	0,3
1989	1,3	1,6	1995	0,1	0,2
1990	0,6	0,8	1996	0,1	0,2

Źródła: „Roczniki Statystyczne GUS” 1987 (ss. 372-373), 1988 (ss. 357-358), „Handel Zagraniczny GUS” 1990 (s. 54), 1991 (s. 38), 1992 (s. 33); „Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego GUS” 1993 (s. 49), 1994 (s. 62), 1995 (s. 89), 1996 (s. 64), 1997 (s. 59).

Polski z byłej RWPG tylko Rumunia zajęła w tym czasie gorszą, bo 40 lokatę w polskim importcie²⁴. W latach 1985-1991 udział Bułgarii w globalnej wartości polskiego eksportu zmniejszył się z 2,7% do 0,2%, a w globalnej wartości polskiego importu z 2% do 0,6%. W kolejnych latach udział Bułgarii w globalnej wartości polskiego importu obniżył się jeszcze bardziej (tab. 5).

O nagłym spadku polsko-bułgarskich obrotów handlowych na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych zadecydowało zerwanie wieloletnich więzi handlowych i kooperacyjnych oraz rozpad utrzymujących te więzi struktur organizacyjnych. Nadzwyczaj niski od 1991 r. poziom wymiany spowodowały z jednej strony zmiany orientacji geograficznej polskiego importu, z drugiej zaś trwająca od 1991 r. głęboka recesja gospodarki bułgarskiej. Jej konsekwencją jest w Bułgarii brak popytu inwestycyjnego, ograniczony popyt na materiały i komponenty do produkcji oraz niewielki popyt na zagraniczne artykuły konsumpcyjne spowodowany zubożeniem społeczeństwa²⁵.

W handlu z Bułgarią Polska uzyskiwała stale, z wyjątkiem roku 1991, dodatnie saldo bilansu handlowego. W latach 1992, 1994 i 1997 było ono względnie wysokie. Wymiana towarowa między obu państwami osiągnęła

Tabela 6
Polsko-bułgarskie obroty handlowe w latach 1992-1997. Wartość w mln USD

Obroty	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Import z Bułgarii	26,2	21,4	20,4	27,1	32,4	36,6
Eksport do Bułgarii	43,5	31,7	45,2	46,1	47,9	63,4
Razem	69,7	53,1	65,6	73,2	80,3	100,0
Saldo	+17,3	+10,3	+24,8	+19,0	+15,5	+26,8

Źródła: „Roczniki Statystyczne Handlu Zagranicznego GUS” 1994 (s. 62), 1995 (s. 89), 1996 (s. 64), 1997 (s. 59). Dla roku 1997 dane uzyskane w DDSG Ministerstwa Gospodarki.

²⁴ M. Szczepaniak, *Rumunia – przebudowa ustroju politycznego i gospodarki. Akces do CEFTA*. „Przegląd Zachodni” nr 4/1997, s. 101.

²⁵ Sprawozdanie BRH w Sofii na 1996 r., *op. cit.*

najniższy poziom w 1993 r. Jej ożywienie w 1994 r. umocniło się w następnym roku i odtąd wykazuje stałą tendencję rosnącą (tab. 6). Przystąpienie Bułgarii do CEFTA przyczyni się z pewnością do dalszej intensyfikacji handlu między obu państwami. Pewnymi jej ograniczeniami mogą być ze strony Polski starania o zmniejszenie ogólnego ujemnego salda w handlu zagranicznym, a ze strony Bułgarii – niedobór walut wymiennych, który będzie ograniczał bułgarski import.

Tabela 7

Struktura towarowa polsko-bułgarskich obrotów handlowych w latach 1994 i 1996 wg nomenklatury SITC. Wartości w odsetkach

Sekcje SITC	Import z Bułgarii		Eksport do Bułgarii	
	1994	1996	1994	1996
0 Żywność i zwierzęta żywe	13,7	7,7	6,8	5,5
1 Napoje i tytoń	23,6	22,5	2,9	0,0
2 Surowce niejadalne z wyjątkiem paliw	5,0	3,1	0,4	5,2
3 Paliwa, smary i materiały pochodne	0,0	0,0	46,0	27,0
4 Oleje, tłuszcze roślinne i zwierzęce	0,2	0,0	0,1	0,0
5 Chemikalia i produkty pokrewne	12,5	9,1	11,9	11,2
6 Towary przemysłowe sklasyfikowane wg surowca	5,8	9,0	7,5	10,8
7 Maszyny, urządzenia i sprzęt transportowy	31,9	43,0	20,9	34,7
8 Różne wyroby przemysłowe	7,3	5,6	3,5	5,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie „Roczników Statystycznych Handlu Zagranicznego GUS” 1995 (ss. 37-53) i 1997 (s. 75).

Mniej korzystna jest dla Polski struktura towarowa handlu z Bułgarią. Tabela 7 sporządzona według Klasyfikacji Wzorcowej Handlu Międzynarodowego (SITC) wskazuje, że w polskim imporcie z Bułgarii przeważają przetworzone wyroby przemysłowe (grupy towarowe 5-8); w 1994 r. stanowiły one 57,5%, a w 1996 – 66,7% bułgarskiego eksportu do Polski. Natomiast w polskim eksporcie do Bułgarii poważny udział (w 1994 – 56,2%, 1996 – 37,7%) mają surowce i półprodukty (grupy towarowe 0-4). Jak wynika z tabeli 8, czołową pozycją towarową w polskim eksporcie jest węgiel; w 1996 r.

Tabela 8

Ważniejsze towary w obrotach handlowych Polski z Bułgarią w 1996 r. Wartość w mln USD

Eksport do Bułgarii	Wartość	Import z Bułgarii	Wartość
Całość eksportu	47,9	Całość importu	32,4
Węgiel	12,6	Urządzenia przenośnikowe	6,9
Silniki spalinowe	6,7	Napoje alkoholowe	6,7
Artykuły spożywcze	2,6	Warzywa, owoce i ich przetwory	2,3
Wyroby farmaceutyczne	2,2	Wyroby farmaceutyczne	2,3
Pompy i sprężarki	1,7	Łożyska	1,6

Źródło: „Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego GUS” 1997 (ss. 146-275).

stanowił on 26,3% wartości całego eksportu do Bułgarii (w 1994 – 45,3%²⁶). W imporcie z Bułgarii najważniejsze są urządzenia przenośnikowe (wózki widłowe – akumulatorowe i spalinowe) oraz napoje alkoholowe (wina gronowe i wermuty); w 1996 r. stanowiły one łącznie 41,9% wartości całego importu z Bułgarii (w 1994 – 37,8%²⁷).

Struktura towarowa polskiego eksportu nie jest ustabilizowana. W roku 1997, Polska wyeksportowała do Bułgarii m.in. pszenicę za 14,6 mln USD, mięso wołowe i wieprzowe za 5,4 mln USD oraz rudy ołowiu i koncentraty za 4,5 mln USD²⁸. Towary te mieszczące się – według nomenklatury SITC – w grupie surowców i półproduktów ważą ujemnie na ogólnej strukturze polsko-bułgarskiej wymiany towarowej.

4. PRZYSTĄPIENIE BULGARII DO CEFTA

Bułgaria – podobnie jak Słowenia, Rumunia i państwa bałtyckie – wyraziła zainteresowanie przynależnością do strefy CEFTA w niedługim czasie po jej utworzeniu. Premierzy państw CEFTA na swym drugim spotkaniu 11 września 1995 r. w Brnie uznali Bułgarię za „perspektywicznego kandydata” do CEFTA²⁹. Formalną decyzję o rozpoczęciu negocjacji z Bułgarią premierzy państw CEFTA podjęli na swym czwartym spotkaniu 12-13 września 1997 r. w Portorożu³⁰. Należy dodać, że od 1995 r. premier rządu bułgarskiego uczestniczył jako gość w trzech kolejnych „szczytach” CEFTA.

Warunki ubiegania się o przynależność do CEFTA, sformułowane w Porozumieniu uzupełniającym do Umowy CEFTA z dnia 11 września 1995 r., Bułgaria wypełniała stopniowo. Układ Europejski podpisała 8 marca 1993 r.; część handlowa Układu weszła w życie 1 stycznia 1994 r. Krajem stowarzyszonym z Unią Europejską – po zakończeniu procedury ratyfikacyjnej – została 1 lutego 1995 r. Dnia 24 października 1996 r. uzyskała członkostwo Światowej Organizacji Handlu (WTO). Wcześniej – 30 maja 1996 r. – złożyła formalny wniosek o przyjęcie do CEFTA.

Bułgaria, aspirując do CEFTA, wychodziła z założenia, że przynależność do tej strefy będzie etapem poprzedzającym pełną jej integrację z Unią Europejską. W 1995 r., dla ułatwienia startu Bułgarii do CEFTA, bułgarskie Ministerstwo Handlu i Współpracy z Zagranicą (obecne Ministerstwo Handlu i Turystyki) uznało za zadanie priorytetowe doprowadzenie w pierwszej kolejności do zawarcia z poszczególnymi państwami CEFTA umów dwustronnych o wolnym handlu. Zadanie to zostało zrealizowane w połowie. W 1995 r. Bułgaria zawarła umowy o wolnym handlu ze Słowacją (6 grudnia) i Czechami (15 grudnia), a w 1996 r. ze Słowenią (22 listopada). Nie doszło natomiast do

²⁶ „Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego GUS” 1995, ss. 265-266.

²⁷ *Ibidem*, ss. 256, 315.

²⁸ Sprawozdanie BRH w Sofii na 1997 r., *op. cit.*

²⁹ *Declaration of Prime Ministers of the CEFTA countries*. Brno, September 11, 1995. Tekst udostępniono mi w DDSG Ministerstwa Gospodarki.

³⁰ *Declaration of Prime Ministers of the CEFTA countries*. Portorož, the Republic of Slovenia, September 12-13, 1997. Tekst udostępniono mi w DDSG Ministerstwa Gospodarki.

zawarcia takich umów z Polską, Węgrami i późniejszym członkiem *CEFTA* Rumunią – każde z tych państw za warunek podpisania umowy uznało pełną spłatę przez Bułgarię długu wynikłego z rozliczeń po rozwiązaniu RWPG³¹.

Bułgarski dług wobec Polski wynosił 630 mln rubli transferowych. Zasady spłaty tego długu zostały ustalone w „Protokole między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Bułgarii o uregulowaniu wzajemnych należności i zobowiązań w stosunkach płatniczych” podpisanym w Sofii 29 kwietnia 1991 r. Bułgaria spłacała swój dług towarami, głównie urządzeniami przenośnikowymi i winami. Czyniła to opornie i z poważnymi opóźnieniami. Wszakże Polska podjęła inicjatywę Bułgarii i przystąpiła do rozmów dotyczących dwustronnej umowy o wolnym handlu. W 1996 r. odbyły się w tej sprawie dwie rundy negocjacji – 20-21 czerwca w Sofii oraz 10-11 grudnia w Warszawie. Miały one na celu uzgodnienie podstawowych zasad umowy, a ponadto wymuszenie na Bułgarii szybszej spłaty zadłużenia. Dotyczące tych kwestii dwie kolejne tury rozmów odbyły się w 1997 r. – 24-26 marca w Sofii oraz 15-16 maja w Warszawie. Wobec nieustępliwości Polski Bułgaria od połowy 1997 r. gwałtownie przyspieszyła dostawy towarów na spłatę długu. Do realizacji części bułgarskich zobowiązań wobec Polski przyczyniła się Federacja Rosyjska. W ramach rozliczeń trójstronnych Polska otrzymała od Bułgarii 100 rosyjskich samochodów ciężarowych KAMAZ, Rosja przyjęła zaś różne towary bułgarskie, głównie wina, tytoń, warzywa i owoce. Jednakże do końca 1997 r. Bułgaria nie zdołała zwrócić Polsce 7 mln rubli transferowych. Na większą skalę nie zdołała wywiązać się ze swych zobowiązań wobec Węgier (42 mln rubli) i Rumunii (18,7 mln rubli + 3,5 mln rubli z tytułu rozliczeń między kolejami)³².

Polsko-bułgarskie negocjacje w sprawie zawarcia dwustronnej umowy o wolnym handlu komplikował dodatkowo problem polskich krótkoterminowych depozytów walutowych (25 mln USD oraz 44 mln DM) złożonych przez Narodowy Bank Polski na przełomie 1989/1990 na oprocentowanych kontach w *Bulbanku* – bułgarskim banku komercyjnym, który pośredniczył w interesach finansowych rządu bułgarskiego z bankami zagranicznymi. *Bulbank* już w 1990 r. zawiesił obsługę owych depozytów i nie reagował na wezwania NBP do ich zwrotu³³.

W konsekwencji wspomnianej wyżej deklaracji premierów państw *CEFTA* przyjętej 13 września 1997 r. w Portorożu, w dniach 27-30 października 1997 r. rozpoczęły się w Sofii negocjacje w sprawie przyjęcia Bułgarii do *CEFTA*. Były one trudne. Polska, Węgry i Rumunia – wcześniej odmawiające Bułgarii podpisania dwustronnych umów o wolnym handlu – uzależniły teraz swą zgodę na przyjęcie jej do *CEFTA* od uprzedniej spłaty długów. Bułgaria, zainteresowana szybkim sfinalizowaniem umowy akcesyjnej, a równocześnie „przyparta do ściany” przez państwa wierzyielskie, spłaciła im resztę zadłużenia rublowego do końca marca 1998 r.³⁴ Na poważne ustępstwo poszedł

³¹ Sprawozdania BRH w Sofii na 1996 r. i 1997 r., *op. cit.*

³² *Ibidem*; Informacja na temat polsko-bułgarskich stosunków gospodarczych opracowana w DDSG Ministerstwa Gospodarki przez J. Oleksiaka, Warszawa, lipiec 1998 r., maszynopis.

³³ Sprawozdania BRH w Sofii na 1997 r., *op. cit.*; M. Suchowiejko, *Siódmy kraj w europejskim przedśionku*. „Rzeczpospolita” z 18-19 VII 1998.

³⁴ Informacja na temat polsko-bułgarskich stosunków gospodarczych, *op. cit.*

natomiast Narodowy Bank Polski, godząc się, iż *Bulbank* zwróci depozyty polskie (z odsetkami łącznie 123,6 mln *DM*) w 10 półrocznych ratach począwszy od 2005 r., a trójstronne porozumienie w tej sprawie (z udziałem bułgarskiego ministra finansów) zostało podpisane w Sofii 17 września 1998 r.³⁵

Negocjacje w sprawie przystąpienia Bułgarii do *CEFTA* zostały ostatecznie zakończone w czerwcu 1998 r. Umowę akcesyjną podpisał Wspólny Komitet na swym nadzwyczajnym posiedzeniu 17 lipca 1998 r. w Sofii³⁶. Umowa wejdzie w życie po zakończeniu procedury ratyfikacyjnej. Prowizorycznie jest stosowana od 1 stycznia 1999 r., przy czym warunkiem zastosowania prowizorium było postanowienie umowy akcesyjnej, że do 1 grudnia 1998 r. jej ratyfikacji dokona Rumunia (postanowienie to wynikało stąd, iż ustawodawstwo rumuńskie, w przeciwieństwie do ustawodawstwa pozostałych państw *CEFTA* i Bułgarii, nie przewiduje prowizorycznego stosowania umów międzynarodowych). Parlament rumuński ratyfikował umowę 30 listopada 1998 r.*

Bułgaria przyjęła zobowiązania wynikające z Umowy *CEFTA* i protokołów dodatkowych. W stosunku do podstawowego tekstu Umowy zobowiązania Bułgarii zostały uregulowane odmiennie w następujących punktach: 1) datą stosowania cel bazowych – zamiast 29 lutego 1992 r. – jest 1 stycznia 1993 r.; 2) w ramach *CEFTA* będą obowiązywać porozumienia między Bułgarią a Czechami i Słowacją oraz między Bułgarią a Słowenią w sprawie współpracy administracji celnej (postanowienie to zostało przejęte z dwustronnych umów o wolnym handlu); 3) w stosunkach między Bułgarią a Czechami, Słowacją i Słowenią będzie obowiązywał krótszy okres przejściowy dochodzenia do pełnej liberalizacji rynków zamówień publicznych.

Polsko-bułgarskie koncesje w zakresie wyrobów przemysłowych obejmują: 1) listy towarów zwolnionych z cła w momencie wejścia Umowy w życie; 2) listy towarów „wrażliwych” chronionych cłami znoszonymi stopniowo do 2001 lub 2002 r. Towarami „szczególnie wrażliwymi” są po stronie polskiej dekstryna, pojazdy, produkty naftowe i wyroby hutnicze, a po stronie bułgarskiej – produkty naftowe, pojazdy ciężarowe oraz niektóre wyroby tekstylne, chemiczne i hutnicze³⁷.

Koncesje na artykuły rolno-spożywcze zostały ustalone zgodnie z modelem Protokołu Dodatkowego nr 3 z dnia 21 grudnia 1995 r. W stosunku do wielostronnych list koncesji *CEFTA* (tzw. A i B) Polska i Bułgaria będą do końca 2000 r. utrzymywać parę wyjątków z listy B (mięso wołowe i drobiowe, ogórki konserwowe, sok jabłkowy). Po tym terminie cła na owe wyjątki zostaną dostosowane do wspólnego poziomu *CEFTA*. W stosunku do produktów skrobiowych i koncentratu pomidorowego stosowanie koncesji zostało zawieszono do czasu zniesienia przez Polskę środków ochronnych wobec państw *CEFTA*, wprowadzonych 15 czerwca 1997 r. (na produkty skrobiowe) i 1 stycznia 1998 r. (na koncentrat pomidorowy). Na niektóre artykuły Polska

* Informacja Gabriel Bartaşa – *attaché* Ambasady Rumunii w Warszawie.

³⁵ P. Janowski, *Pieniądze do zwrotu. Bułgaria odda depozyt NBP*, „Dziennik Polski” z 18 IX 1998.

³⁶ *Agreement on Accesion of the Republic of Bulgaria to the Central European Free Trade Agreement*. [Sofia, July 17, 1998]. Tekst udostępniono mi w DDSG Ministerstwa Gospodarki.

³⁷ Informacja na temat umowy o akcesji Republiki Bułgarii do Środkowoeuropejskiej Umowy o Wolnym Handlu opracowana w DDSG Ministerstwa Gospodarki przez R. Kazimierczuka, Warszawa, lipiec 1998 r., maszynopis.

i Bułgaria ustanowiły dwustronne koncesje celne, polegające na obniżeniu cel bez ograniczeń ilościowych lub w ramach kontyngentów. Tego rodzaju koncesji Polska udzieliła Bułgarii na wina, winogrona, arbuzy, niektóre owoce i ich przetwory oraz czekoladę, a Bułgaria Polsce m.in. na produkty mleczne, wędliny, jabłka, ziemniaki, wyroby piekarnicze, piwo, spirytus i wódkę³⁸.

Przyjęcie Bułgarii do *CEFTA* mieści się w ogólnosiwiatowym nurcie liberalizacji międzynarodowych stosunków gospodarczych. Sprzyja powstaniu jednolitego europejskiego obszaru ekonomicznego. Jest zgodne z polską polityką rozszerzania procesów integracyjnych. Dzięki przyjęciu Bułgarii do *CEFTA* środkowoeuropejski „wolny rynek” powiększył się do ok. 98 mln konsumentów. W najbliższym czasie rynek ten powiększy się zapewne o Łotwę, która będąc już krajem stowarzyszonym z Unią Europejską, 10 lutego 1999 r. została członkiem *WTO*.

Dzięki przyjęciu do *CEFTA* Bułgaria uzyskała ułatwiony dostęp do 90-milionowego rynku Europy Środkowej. Jest on korzystny dla dźwigającej się z kryzysu gospodarki bułgarskiej. Ułatwiony dostęp do rynku bułgarskiego uzyskali również partnerzy Bułgarii ze strefy *CEFTA*, w tym Polska. Redukcja barier celnych przyczyni się do wzrostu polsko-bułgarskiej wymiany handlowej. Bułgaria będzie mogła taniej nabywać wyroby polskiego przemysłu, a jej potrzeby będą rosły w miarę pokonywania kryzysu. Potrzeby te będą dotyczyć zwłaszcza modernizacji i dostaw części zamiennych dla wybudowanych przez polskie przedsiębiorstwa w latach osiemdziesiątych elektrowni i cukrowni. Potrzeby te mogą też objąć dostawy sprzętu budowlanego i górniczego, urządzeń dla małych firm spożywczych (mleczarnie, masarnie, piekarnie), a także maszyn dla sprywatyzowanego rolnictwa bułgarskiego. Możliwa jest również odbudowa współpracy polskiego i bułgarskiego przemysłu stocznioowego. Duże szanse wymiany handlowej stwarza ponadto naturalna – wynikająca z różnic klimatycznych – komplementarność produkcji artykułów rolno-spożywczych.

MARIAN SZCZEPANIAK
Poznań

POTENCJAŁ MILITARNY W OBWODZIE KALININGRADZKIM A BEZPIECZEŃSTWO POLSKI

Od rozpadu Związku Radzieckiego strefa Morza Bałtyckiego stała się miejscem, w którym krzyżują się interesy Zachodu, Rosji, Polski oraz nowo powstałych państw bałtyckich. Jednakże tylko jeden region tej strefy jest od kilku lat punktem szczególnego zainteresowania światowej i europejskiej opinii publicznej. Jest nim Obwód Kaliningradzki, część terytorium Federacji Rosyjskiej, wraz ze zgrupowanymi tam wojskami i ich zapleczem. Wokół tego rejonu i jego roli – destabilizującej poczucie bezpieczeństwa w najbliższym otoczeniu – narosło bardzo dużo różnorodnych opinii. Wiele z nich nacechowanych jest chęcią wywołania niemalże psychozy wojennej, inne są bardziej wyważone.

W poniższym artykule podjęta została próba usystematyzowania dostępnej wiedzy na temat potencjału militarnego gromadzonego przez Rosję na tym skrawku ziemi oraz jego wpływie na bezpieczeństwo Rzeczypospolitej. Rzetelne

³⁸ *Ibidem*.